

בס"ד

מטה האלוקים

לפרשת בא (ע"פ שעורו של הרב תמיר גרנות)

תפקוד ריאליסטי של המטה משמעותו היא שהפעולה הנעשית על ידו היא ממשית ובאמצעותו מתרחש בדרך כלשהיא, שינוי במציאות.

תפקוד סימבולי משמעותו שימוש במטה כחלק מפעולה סמלית המבטאת אידאה מסויימת, אבל השינוי הממשי במציאות אינו תלוי כלל בפעולת המטה, ובדרך כלל הקשר הוא של עקיבות כרונולוגית בלבד.

לנוחיות הדיון, נחלק את הדיון לארבעה פרקים לפי הסדר הכרונולוגי. להלן יתברר, שחלוקה זו אינה חופפת לחלוקה מהותית אחרת, עליה נדבר:

א. לפני המכות

ב. המכות

ג. יציאת מצרים

ד. פרשיות הסלע והמים

בשיעור שלפנינו יידונו רק שלושת החלקים הראשונים, בהם ניתן לנו לעמוד על תפקידיו היסודיים של המטה. על תפקודו של המטה בפרשיות הסלע נדון בעזרת ה' בזמן אחר.

א. ההקדשה והעמידה לפני פרעה-

הפגישה הראשונה במטה

ההתוודעות הראשונה שלנו ושל משה רבנו למטה כחפץ לא טריוויאלי מתרחשת במעמד הסנה.

משה מקשה:

1. שמות ד'

(א) וְהָן לֹא יֵאָמְרוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֱלֹהִים.

תשובת ה' מתחילה בהתייחסות למטה:

(ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' מִזֶּה (קרי; מִה זֶה) בִּידָךְ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה.

השאלה: "מה זה בידך" נראית ממבט ראשון, כפי שאומר רש"י בכמה מקומות, כפתיחה רטורית בלבד - 'כנס עמו בדברים', אבל באמת משמעותה היא מעבר לכך.

משה כמובן יודע מה יש בידו, אבל הוא עתיד לגלות שכל מציאות נתונה למניפולציה.

ברצות ה' שום דבר אינו יציב.

גם הדבר וודאי והממשי ביותר, המטה שבידך, יכול לפשוט צורה ברגע. משה נס גם מפני הנחש אבל גם מחמת התדהמה.

(ג) וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכְהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנְס מִשָּׁה מִפְּנֵיו:

אבל עיקרו של הלימוד מצוי דווקא בעבר השני:

(ד) שְׁלַח יָדְךָ, וְאַחֲזֵ בְזָבֹב.

מקומו של המטה בסיפור יציאת מצרים

תיאור מלא של יציאת מצרים כפי שהיא משתקפת בתורה, דורש התייחסות למסכת מורכבת מאד של אירועים ואמצעים הקשורים בתהליך, מניעים אותן, פועלים בתוכן, או שהם תוצאה שלו. בין כל אלה שמור מקום של כבוד למטהו של משה.

מצד אחד נראה, שלו היינו מכירים את ספור יציאת מצרים בלא השימוש התכוף במטה, לא היינו מרגישים כלל בחסרונו, ומנקודת ראות זו תפקידו נראה שולי למדי.

אולם, העובדות הספרותיות הן הפוכות, שכן התורה מקדישה משפטים ארוכים החוזרים ונשנים - בהדגשה בולטת - לתיאורי תפקודו של המטה במסגרת הנהגתו של משה רבנו ביציאת מצרים, ואחר כך גם במדבר.

קשה לנו להעלות על הדעת את משה פועל ללא המטה. המתח בין נקודת המבט התיאורטית לבין מצב העניינים העובדתי בעניין המטה, הופך את שאלת תפקודו של המטה לשאלה מרכזית בהבנת התהליכים ביציאת מצרים, ובמיוחד במה שקשור להנהגת התהליך.

לפני שניגש לדון בגוף הדברים נקדים מספר הערות מתודולוגיות על הדרך בה בחרנו להתמודד עם שאלת המטה:

יש להבין את תפקודו של המטה תוך עיון משווה במקומות בהם משה משתמש בו, אבל לא פחות חשוב מכך, תוך שימת לב למקומות בהם הוא חסר, במיוחד כאשר היינו מצפים מתוך ההקשר להפעלתו.

הניואנסים, לפעמים הדקים, המבחינים בין השימושים השונים במטה, במכות ובאירועים אחרים, הם לעניות דעתנו רבי חשיבות.

יש לשים לב ליחס בין הציווי לבין הביצוע, לברר האם השימוש במטה מוזכר במפורש או במרומז בלבד, לתאר את אופן הפעלתו המדויק של המטה ועוד.

דרך הטיפול בסוגיה תהיה לפיכך דרך העיון המשווה, תוך בחינה קפדנית של כל מקור.

מבחינה תיאורטית, חשוב להקדים הבחנה אחת א-פרירית בין שני סוגי תפקודים אפשריים של המטה:

תפקוד ריאליסטי ותפקוד סימבולי.

(ט) כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פְּרֻעָה לֵאמֹר תִּנְנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאִמְרַת אֵל אַהֲרֹן קַח אֶת מִטְּךָ וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי פְרֻעָה יְהִי לְתַנּוּן:
 (י) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרֻעָה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיִּשְׁלַךְ אַהֲרֹן אֶת מִטְּהוֹ לִפְנֵי פְרֻעָה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנּוּן:

כיון שתפקיד מטהו של אהרן אינו מוגדר מראש יש לשער את תפקידו מתוך ההקשר.

ההקשר הוא שימושן להלן בסדרת המכות הראשונות, ונעסוק בכך בפרק הבא.

ב. המכות

המבנה הספרותי של המכות

בפרשנות למסכת המכות מקובלת כבר זמן רב הדעה שהתורה מתארת את המכות בשלוש מערכות של שלוש שלוש כל אחת, המסתכמות לתשע ומושלמות במכת הבכורות שאינה מן המניין שכן רק היא עונש במובן המקראי המדויק, מדה כנגד מדה:

3. שמות ד, כב-כג

כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל. נֹאמַר אֲלֵיךְ שִׁלַּח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבְדוּ וַתִּמָּאן לְשַׁלְּחוֹ הֵנָּה אֲנֹכִי הֲגַת אֶת בְּנֵךְ בְּכַרְךָ.

ובכן: בן בכור כנגד בן בכור.

חלוקה זו של המכות אינה הכרחית מבחינה היסטורית כפי שנקל ללמוד מהפרקים בספר תהילים המתארים את המכות בסדר שונה ובחלוקה אחרת (וגם המניין שונה שם).

4. תהילים ע"ח

(מג) אֲשֶׁר שָׁם בְּמִצְרַיִם אֶתְוֹתָיו וּמוֹפְתָיו בְּשִׁדְה צֹעַן:
 (מד) וַיִּהְיֶה לְדָם וְאִרְיָהֶם וְנִזְלִיָּהֶם בַּל יִשְׁתִּיּוּ:
 (מה) יִשְׁלַח בָּהֶם עֲרָב וַיֹּאכְלֵם וַיַּפְרֹדֵעַ וַתִּשְׁחִיתֵם:
 (מו) וַיִּתֵּן לְחֹסִיל יְבוּלָם וַיִּגְיעֵם לְאַרְבֶּה:
 (מז) יִהְיֶה בְּבָרָד גִּפְנִים וְשִׁקְמוֹתֵם בְּחִנְמָל:
 (מח) וַיִּסְגַּר לְבָרָד בְּעִירֵם וּמִקְנֵיהֶם לְרִשְׁפִּים:
 (מט) יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאָכֵי רָעִים:
 (נ) פִּלְס נְתִיב לֹאפוֹ לֹא חֲשַׁךְ מִמֶּנֶת נִפְשָׁם וַחֲתִים לְדָבָר הַסְּגִיר:
 (נא) וַיַּךְ כָּל בְּכוֹר בְּמִצְרַיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאֶהְלֵי חָם:
 משמעותה היא במישור הספרותי והאידיאלי.

נציין כאן רק את הנימוק הספרותי העיקרי לחלוקה והוא שכל מכה ראשונה בסדרה (הראשונה, הרביעית והשביעית) באה עם התראה לפרעה על היאור שיש עימה הצהרה 'חגיגית' על העתיד לקרות ונאום אידיאולוגי של משה רבנו.

כל מכה שנייה בסדרה באה עם התראה מקוצרת וכנראה בבית פרעה ובכל אופן לא על היאור,

וכל מכה שלישית באה ללא התראה.

כיון שהמכות אינן מכוונות להענשת המצרים לפי מטרותן העיקרית כנאמר לעיל, אלא, כפי שמלמדנו פרק ז' - להבאת המצרים לידיעת וליראת אלוקים ובסופו של תהליך גם להיותן סיפור מכונן בזיכרון הישראלי (ראה הפתיח למכת הארבה);

5. שמות י'

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בֵּא אֶל פְּרֻעָה כִּי אֲנִי הַכְּפַדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְנִי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ:
 (ב) וְלַמַּעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנֵי בְנֵךְ וַיְבִן בְּנֵךְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעָתֶם כִּי אֲנִי יְהוָה:

המטה החוזר לעצמו ע"י אחיזת היד מגלה שאין כאן כישוף סתם, או אפיזודה מאגית, כי אם שלטון מוחלט בטבע.

ועוד:

אות המטה מכוון למשה ובמשמעות משנית גם לעיני העם שצריך עדות לשליחותו של משה.

הוא אינו עומד בפני עצמו אלא נספח אליו אות הצרעת, ואולי גם אות הדם.

חשיבות רבה יש לכך שבשלב זה המטה, גם באות שלו עצמו, אינו האמצעי לעשיית האותות אלא ה'חפצא' של האות.

הוא נפעל על ידי ידו של משה המשליכה והאוחזת.

נראה שמעבר למשמעות הסמלית שיש לאות המטה במישור הקומוניקטיבי - כלפי העם - יש לו חשיבות בעיצוב תפקידו של המטה ככלי של הנהגה להלן.

רק מאוחר יותר, באקורד הסיום של מעמד הסנה, משה יצטווה על לקיחת המטה בו יעשה אותות:
 (יז) וְאֶת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֶת הָאוֹתוֹת.

ההפרדה בין הציווי הזה, שיש לו משמעות כללית, לבין אות המטה הראשון, מקנה לאות הראשון מעמד של מבוא, מעין אקספוזיציה לסיפורי המטה, ומגדירה את מעמדו במסגרת פעולת משה.

ידו של משה היא הפועלת על המטה או באמצעותו.

המטה מושלך וגם נאחז, ביטוי לכפיפותו ליד, כלומר: אין למטה של משה רבנו כוח פעולה משל עצמו.

בהמשך הסיפור, תוך תיאור חזרת משה למצרים יכונה המטה "מטה האלקים".

(כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּרְכָּבֶם עַל הַחֲמֹר וַיָּשֻׁב אֶרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ:

לאור דברינו עד כה, יש להציע שני פירושים לשם זה, שהוא שמו המלא והרשמי של המטה מעתה:

המטה שבו פועל משה פעולות בשם האלוקים ובשליחותו. המטה של הנהגה.

אלוים במובן של מנהיג, וכפי שנמצא בפסוקים הסמוכים:
 (טז) וַיִּדְבַר הוּא לְךָ אֶל הָעָם וְהָיָה הוּא יְהִיָּה לְךָ לְפָה וְאִתָּה תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים (למנהיג):

הפעם הבאה בו יופיע השימוש במטה הוא בתחרות עם החרטומים לעיני פרעה, שם הפך המטה לתנין ובלע את מטות החרטומים שהיו גם הם לתנינים¹.

ואולם, באופן מפתיע, מצטווה משה רבנו שישתמש אהרון במטהו (של אהרון) ולא במטה שלו.

2. שמות ז'

(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר:

¹ בעשיית האותות לעיני העם אין המטה נזכר שכן אין לו שם כל חשיבות. וגם בפגישה הראשונה עם פרעה, הוא אינו מופיע.

תיאורים אלה יש להשוות לתיאורי הבאת המכות בסדרה השלישית:

7. תאור ביצוען של שלושת המכות השלישיות
בברד:

(כב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְנִטָּה אֶת יַדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי בְּכַד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

(כג) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת מִטְּהוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיִּהְיֶה נִתָּן קִלְת וּבְכַד וַתִּהְלַךְ אֵשׁ אֶרְצָה וַיִּמְטַר ה' בְּכַד עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם:

בארבה:

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְנִטָּה יְדְךָ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרְבֵּה וְיַעַל עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֶשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבְּכַד:

(יג) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת מִטְּהוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּהְיֶה נִתָּן רוּחַ קָדִים בְּאֶרֶץ:

ובחשך:

(כא) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְנִטָּה יְדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ:

(כב) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ אַפְלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

סדרת המכות השנייה באה על ידי הקב"ה עצמו ולכן אין בה מקום לדיון על תפקיד המטה שכלל אינו נמצא שם.

ההבדלים בין סדרת המכות הראשונה והשלישית

נצביע כעת על ההבדלים וננתח אותם:

סוג המטה: כמוכך, בסדרה הראשונה פועל מטהו של אהרן ובסדרה השלישית זה של משה, בהתאמה לפועלים עצמם - אהרן ומשה.

הציווי: בסדרה הראשונה יש בציווי ה' הנחיה מפורשת להשתמש במטה - בכל המכות, ואילו בסדרה השלישית משה מצטווה להשתמש בידו, ללא אזכור המטה - גם כאן בכל המכות.

אופן הביצוע: בסדרה הראשונה המטה מוטל תמיד כלפי מטה, ובשתיים מן המכות (דם וכינים) מתבצעת בו הכאה ממש.

בסדרה השלישית היד או היד עם המטה (במכת החשך הוא כלל לא נזכר) מופנית או כלפי השמים או כלפי ארץ מצרים באופן כללי, ולא מכוונת כלפי אובייקט קונקרטי (כזכור, המכות הראשונות מופעלות על המים או על העפר - כינים).

הזיקה בין פעולת המטה למכה: בסדרת המכות הראשונה המכה נובעת באופן ישיר מפעולת המטה.

למשל: ויט... את מטהו וידך את עפר הארץ (ומיד) ותהי הכנס...

בסדרה השלישית בולט הניתוק בין פעולת המטה לבין התרחשות המכה.

המכה היא פעולה של ה' ולא של המטה (במיוחד במכות הברד והארבה).

החשך, כמכה שלישית, תיאורה מקוצר (ויש לראותה כאמור כמכה בפטיש בלבד) וכך התיאור: וַיִּט מֹשֶׁה אֶת מִטְּהוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּהְיֶה רֹחַ... או בברד: " וַיִּט מֹשֶׁה אֶת מִטְּהוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיִּהְיֶה נִתָּן קִלְת וּבְכַד... " ה' מכה ולא המטה מכה.

הרי שההתראה חשובה לא פחות מהמכה, ובעצם אין להפריד את ההתראה מהמכה,

שכן האסון הטבעי נושא עימו בשורה רק מפני שהוא כבר ידוע מראש, וברור לחלוטין מה מקורו ולשם מה הוא בא.

מכאן שיש לראות את המכה השלישית בכל סדרה, בה אין כאמור התראה, כהשלמה בלבד לשתיים הקודמות, מעין 'מכה בפטיש' למה שכבר נעשה, וייתכן גם שכל מכה שלישית היא תוצאה של סיבתיות טבעית המתגלגלת מהמכה השנייה.

בכל אופן, אי ידיעת פרעה והמצרים שיש למכתב הזה (המכה) מחבר אלוקי, שולל ממנה את אופייה החינוכי.

הפרמטר השני להבחנה בין סדרות המכות הוא **שאלת מוציאן לפועל**.

המכות הראשונות באות על ידי אהרן, הסדרה השנייה על ידי ה' באופן ישיר ואילו הסדרה השלישית על ידי משה רבנו.

גם המטרה המוגדרת בנאום הפתיחה של כל סדרה, שונה. כל אלה מלמדים אותנו **שלחלוקה הספרותית יש כנראה משמעות דתית ופדגוגית**.

המצרים הלומדים להכיר את יד ה' הפועלת במציאות, לומדים זאת בהדרגה כפי שהם יכולים לקבל, ואיתם-לומדים גם אנו.

פעולת המטה במכות

תיאור זה של מבנה המכות מביא אותנו למגמתנו העיקרית.

בעיון מדוקדק אנו רואים שההבחנה בין המכות קשורה גם לטכניקת ביצועם, וכוונתנו בעיקר לאופי השימוש במטה.

הנה תיאור ביצוען של המכות בסדרה הראשונה:

6. תאור ביצוען של שלושת המכות הראשונות
דם:

(יט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֲמַר אֶל אַהֲרֹן קַח מִטַּךְ יְדְךָ עַל מִימֵי מִצְרַיִם עַל נְהַרְתֶּם עַל יְאֻרֵיהֶם וְעַל אֲגַמֵּיהֶם וְעַל כָּל מְקוֹה מִימֵיהֶם וַיְהִי דָם וְהָיָה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּבְעָצוּם וַיִּבְאֲבָנִים:

(כ) וַיַּעֲשׂוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיִּכֶם בַּמַּטֵּה וַיִּדָּךְ אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לַעֲיִנִי פָרְעָה וְלַעֲיִנֵי עַבְדָּיו וַיִּהְיוּ כָּל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְדָם (פרק ז')

בצפרדע:

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֲמַר אֶל אַהֲרֹן וְנִטָּה אֶת יְדְךָ בַּמַּטֵּה עַל הַנְּהָרֹת עַל הַיְאֻרִים וְעַל הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת הַצִּפְרָדְעִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם:

(ב) וַיִּט אַהֲרֹן אֶת יָדוֹ עַל מִימֵי מִצְרַיִם וַתַּעַל הַצִּפְרָדְעַי

ובכינים:

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֲמַר אֶל אַהֲרֹן וְנִטָּה אֶת יְדְךָ וְהָךְ אֶת עֵפֶר הָאֶרֶץ וְהָיָה לְכֶנֶס בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם:

(יג) וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיִּט אַהֲרֹן אֶת יָדוֹ בַּמַּטֵּה וַיִּדָּךְ אֶת עֵפֶר הָאֶרֶץ וַתִּהְיֶה הַכֶּנֶס בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל עֵפֶר הָאֶרֶץ הָיָה כְּנִים בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם (פרק ח')

שעתיד להיות כהן הדת הישראלי, ולהראות שכוחו המאגני רב מכוחם.

הצלחת המכות אין פירושה רק הניצחון בתחרות.

הניצחון הסופי מתבטא בהודעת הכניעה החרטומית לאחר שהם נכשלים בניסיונם לחזור על אפקט הכינים:

10. שמות ח'

(יד) וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא אֶת הַכִּיָּים וְלֹא יָכִלוּ וַתְּהִי הַכִּיָּים בְּאֶדְם וּבְבִהְמָה:
(טו) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל פְּרָעָה אֲצַפֵּעַ אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֶק לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דָּבַר יְהוָה:

המוטיב המשתף את שלוש המכות הראשונות, ורק אותן, הוא **ההתייחסות העקבית לתגובת החרטומים** - מה שמלמד על מגמתן, כפי שהוסבר.

מכאן מובן גם השימוש במטה אהרון:

מטה זה הוא אמצעי הפעולה המקביל למטות החרטומים, כלומר: הוא **מכשיר מאגי**.

ככזה, **כוח פעולתו הוא אכן בו עצמו**.

על המכות הראשונות יש לומר שהן אכן באות על ידי המטה, אף שאנו יודעים שאליבא דאמת כוחו אינו ממנו אלא **מברכת ה' הגלומה בציווי לפעול בו**.

לכן המטה מופעל על ידי הכאה או על ידי הטלתו על מקום או הוויה ממשית, והמגע **הממשי הוא היוצר את ההתרחשות**.

מסירת הביצוע לאהרון ולמטהו מטרותן אחת לפי הצעתנו:² **אהרון, כהן הדת, ולא משה הנביא שלוחו של ה', הוא הפועל כאן באמצעות כלי שיש לו - למראה עיני הרואים - כח כמו מאגי**.

מסר סדרת המכות השנייה – ומשמעות המטה

סדרת המכות השנייה מלמדת כי **אלקי ישראל אינו זקוק למאגיה כדי לפעול אלא הוא פועל בעצמו וללא תיווך בקרב הארץ**.

כיוון שאין מתווך טבעי, הצדק האלוקי נגלה באופן מושלם כאשר הטבע משתנה לפי חפצו, כלומר: **המכה פוגעת רק במי שראוי לה (עקרון ההשגחה הפרטית)**.

המאגיה אינה מבחינה בין צדיק לרשע.

גם אם כוח על טבעי מופעל, אופי הפעולה הוא מכאני ולא אינטרנציונאלי.

לכן התורה אינה מספרת לנו על כך שישראל נפטרו מצרת שלוש המכות הראשונות שכן המאגיה העיוורת מכה ללא הבחנה.

יסוד ההפליה מופיע רק מהמכה הרביעית ואילך כאשר ה' פועל באופן ישיר (וכבר ראינו שגם בסדרה השלישית ה' הוא המבצע בפועל).

לאמיתו של דבר, מעוררת הקבלה זו שאלה על תפקודו של משה רבנו בסדרה השלישית:

מדוע הוא משתמש במטה אף על פי שלא נצטווה?

דומני שהתשובה לשאלה זו טמונה בהבנת ההבדלים הבולטים האחרים בין תפקודי המטה בשתי הסדרות, עליהם הצבענו.

ברור, כי למטה בידי אהרון במכות דם צפרדע וכינים יש תפקיד דומיננטי.

הוא מצטווה להשתמש בו, השימוש נושא אופי מדויק וקונקרטי, והמכה היא תוצאה ישירה של פעולת המטה.

תפקידו של המטה בסדרה השלישית משני ונראה כמעט מיותר.

אם כן: **מדוע באמת משה משתמש בו?**

משמעות המטה כמרכיב במסר הכללי של המכות

ההסבר למכלול העובדות הללו טמון בהבנת הסיבה למסירת שלושת המכות הראשונות בידי אהרון והאחרונות בידי משה, וביסוד הדברים **במסר שכל סדרה נושאת**.

המוטו של כל סדרת מכות מנוסח בנאום הפתיחה אותו מצטווה לשאת משה לפני כל שלישיית מכות, והוא מנוסח בתמצות וחוזר כמוטיב מנחה בתיאורי המכות:

8. המוטו של כל סדרת מכות

סדרה א: **פֹּאֵת תִּדַע כִּי אֲנִי ה' (ז, יז)**

סדרה ב: **לִמְעַן תִּדַע כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבְּךָ הָאָרֶץ (ח, יח)**

סדרה ג: **בְּעִבּוֹר תִּדַע כִּי אֲנִי כְּמוֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ (ט, יד)**

או כפי שמבואר בהמשך:

בְּעִבּוֹר הָרֵאֲתָךְ אֶת כְּחִי וְלִמְעַן סִפְרִי שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ (טז).

ננסה לבאר את העקרון המתומצת בניסוח מטרות תמציתיות:

מסר סדרת המכות הראשונה – ומשמעות המטה

הסדרה הראשונה מטרחה לגלות למצרים את עצם מציאותו של ה' ואת כוח פעולתו העל טבעי. **יש אלוקים בישראל**.

במידה רבה היא תשובה לדברי פרעה המתנשאים, שאינם אופייניים בהקשר של חברה אלילית:

9. שמות ה'

(ב) **לֹא יִדְעֵתִי אֶת ה' וְגַם (וממילא) אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֶשְׁלַח.**

כוח פעולתו של אלוקי ישראל מתגלה **במישורי הפעולה המוכרים למצרים**.

לכן המכות הראשונות הן מכות שאיכותית ניתנות לחיקוי על ידי החרטומים, ודווקא עובדה זו גורמת להם להתחיל להכיר באופיים העל טבעי.

לכן סדרת המכות הראשונה נראית כמעין **תחרות מאגי קוניים**, כשהמתחרים הם **אהרון והחרטומים**.

מהותית היא המשך ישיר לתחרות התנינים שהקדימה אותן ובשרה עליהן.

לכן, כמו בתחרות הראשונה, **אהרון הוא הפועל, שהרי כנגד כהני הדת יש להעמיד בשלב הראשון של הלימוד את מי**

² וללא קשר למסר החינוכי החשוב של הכרת הטובה אותו מלמדנו רש"י כאן.

אהרון פועל בכוחותיו הוא, שהם כוחות על טבעיים (אף שלפי אמונתנו הם נמסרים לו מאת ה').

משה רבנו הוא נביא הזוכה להתגלות ולכן הוא יודע לבשר על פעולה אלווקית קרובה, ותפקידו הוא להסביר מה מגמתה, אבל אין הוא הגורם אותה.

מכאן ההבדלים בפעולת המטה בין הסדרה השלישית לראשונה.

ה' אינו מצווה את משה ליטול מטה, מפני שאין בו צורך.

הציווי על נטיית היד הוא הנחיה על 'הצבעה' שהיא אות לתחילת האירוע, כמו מזניק שהנפת ידו היא אות לתחילת המרוץ, אבל לא הגורם שלו.

משה רבנו מצביע רק על הכיוון ממנו תתחיל המכה ושאליו יש לצפות, אבל ה' הוא המביא אותה, כפי שדייקנו בלשון הפסוקים.

משה משתמש במטה שבידו בשתי המכות הראשונות בסדרה השלישית, כמורה המצביע על כיוון במקלו, ותו לא.

לכן אין סתירה בין הציווי לבין המעשה שכן המטה כאן אינו אלא ידא אריכתא.

במונחים שהשתמשנו בהם לעיל ניתן לקבוע כי פעולת מטה אהרון היא פעולה ריאליסטית, ממשית, אם כי זו ממשות על טבעית,

ואילו פעולת משה רבנו היא טכנית וסימבולית והיא מיועדת רק להצבעה על האופי האלוקי של ההתרחשות.

מינייה וביה קונה לעצמו משה תפקיד של מי שמנהיג את המציאות בשם ה' ומכוונו, וכך אנו חוזרים להגדרתנו מהפרק הראשון:

למטה של משה אין כוח פעולה עצמי, אלא הוא סמל של הנהגתו.

השימוש במטה הוא ביטוי סימבולי, (ובאופן עקרוני יכול להתבצע גם על ידי היד), לכן שהנהגת המציאות מסורה לשלוחי דרחמנא - נביאיו.

דומה שהויתור על המטה מכול וכול במכת החשך נובע מכך שאין היא נעשית בפומבי ולכן המטה שהוא ביטוי סמלי למנהיגות נבואית, נעשה מיותר.

עד כה בררנו את תפקיד המטה בהתגלות ה' לפני משה רבנו ואח"כ לעיני המצרים ובמכות. כבר כאן יכולנו לעמוד על השניות הקיימת בהתייחסות אליו.

בהמשך הדרך נמצא את המטה בהופעותיו השונות ביציאת מצרים ובמדבר.

11. שמות

ערוב: (יז) כי אם אינך משלח את עמי הנני משלח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה: (יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ: (יט) ושמותי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה:

(כ) ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב: ...

(כה) ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר: ...

(כו) ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד: (פרק ח')

דבר: (א) ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני: (ב) כי אם לאן אטה לשלח ועודך מחזיק בם: (ג) הנה יד יהוה הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן

דבר כבד מאד: (ד) והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר: (ה) וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה בארץ: (ו) ויעש יהוה את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד: (ז) וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם:

שחין: (ח) ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פית כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה: (ט) והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל בהמה לשחין פרח אבעבועות בכל ארץ מצרים: (י) ויחקו את פית הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרקו אותו משה השמימה ויהי שחין אבעבועות פרח באדם ובבהמה: (פרק ט')

אנו מקבלים כפשוטם את דברי חז"ל במדרש שישראל יכלו לשתות מים בזמן מכת הדם, או שהצפרדעים לא פגעו בהם, ואולם זו עובדה היסטורית שהכתוב לעניות דעתנו טורח להסתיר דווקא כדי להבליט את החידוש שיש בפעולה האלוקית הישירה בסדרה השנייה, על פני המאגיה של הסדרה הראשונה, שהיא מכוונת ופועלת בצדק.

מסר סדרת המכות השלישית – ומשמעות המטה

הסדרה השלישית מוסיפה את היסוד של השלטון האלוקי המוחלט על הטבע וגם את אופייה האוניברסאלי של האלוקות הישראלית:

- מקור 8 - "כי אין כמני בכל הארץ" (ט, יד).

וכמאמר יתרו:

11. שמות י"ח י"א

"עתה ידעתי כי גדול ה' מפל האלקים כי בדבר אשר נדו עליהם".

אבל בסדרה זו מתגלה לעיני המצרים וחשוב מכך גם לעיני ישראל עקרון נוסף, והוא שההנהגה האלוקית מסורה בידי שליחי-נביאיו, ובראשם: משה רבנו.

משה רבנו מבשר במכות אלה את הופעת הפעולה האלוקית וגם מצביע עליה, אבל אין הוא פועל במקומה.

נבהיר את הדברים: אף שמשה הוא הפועל בסדרה השלישית וניתן היה להקביל את פעולתו בצורה פשטנית לזו של אהרון בסדרה הראשונה, נראה שזו טעות.

ג. יציאת מצרים**תפקיד המטה בקריעת ים סוף**

נבחן את הפסוקים בהם משמש המטה או משמשת היד :

13. שמות י"ד

(טז) וַאֲתָהּ הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהּ וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשׁה.

הציווי כולל הוראה להרמת המטה ואז לנטיית היד שמשמעה כנראה הצבעה לכיוון הים.

אפשר לפרש שהמטה צריך להיות מורם, והיד השנייה נוטה. ואולם סביר יותר שהכוונה היא לאותה יד שהרימה את המטה.

והנה שוב עולה השאלה מדוע הפסוק לא ממשיך לדבר על נטיית המטה אלא עובר ליד.

בתיאור הביצוע, השמטת המטה מוחלטת :

(כא) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עָזָה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם לַחֲרָבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם.

ברור שכמו במכות האחרונות אמנם משה מרים או מטה את ידו, אבל אין כאן תוצאה ישירה אלא קודם לכן תיאור של התערבות ה' :

ויט משה... ויולך ה'... ואז : וייבקעו המים!

אמנם אין כאן סתירה לציווי, שכן נזכרה נטיית יד כפי שציווה ה', אך עדיין צריך לשאול מדוע אין חזרה גם על הרמת המטה.

נראה שכל האמור כאן הוא המשך של ההנהגה המשותפת של משה רבנו וה' שפגשנו בה במכת הברד והארבה.

כאמור לעיל הביטוי הספרותי של הנהגה זו הוא **עמעום מכוון של הגדרת הביצוע ביד או במטה**.

הציווי הוא על המטה בחינת **ידא אריכתא**, ככלי של הצבעה המבטא את מנהיגותו של משה שנעשית לפי הנחיית ה' ובסיועו.

לכן המטה המורם והיד המוטה הם בעצם היינו הך.

כשאנו ממשיכים לקרוא על הציווי והביצוע לחזרת המים למקומם, מקומו של המטה נפקד לגמרי :

(כו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וַיָּשְׁבוּ הַמַּיִם עַל מִצְרַיִם עַל רֶכְבּוֹ וְעַל פָּרָשָׁיו :

(כז) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיָּשֶׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בְּקֶרֶן לְאִיתָנוּ וּמִצְרַיִם נָסִים לַקְּרָאתוֹ וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם.³

ברור שהפעולה באמצעות היד מדגישה את האופי הניסי והאלוקי של הפעולה, ויפה שבהגיע הסיום של ניסי מצרים ומפלת המצרים הסופית נעלם המטה לחלוטין כדי לבטא את ההכרה שמנהיגותו של משה ופעולותיו כולן מכוחו של הקב"ה הן, ואין כאן כלל איזה כישוף או מאגיה שבאמצעות מכשיר.

היד של משה רבנו הופכת בפסוקים הבאים לידו של ה' :

(ל) וַיֹּשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא...

(לא) וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם.

היד הגדולה היא גם דימוי, אבל גם ידו של משה רבנו שנראתה להם לישראל כיד ה' הפועלת המציאות.

סיכומו של מהלך זה מתמצה בקביעה :
וַיֹּאמְרוּ בְּ-ה' וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ.

האמונה היא **במשלח ובשלוחו גם יחד**, כפי שהתברר להם בסדרת המכות האחרונה ובעברם בים, כשראו את משה מנהיג את הנס האלוקי באמצעות ידו/מטהו.

³ כאן אין בתיאור הביצוע פירוט של פעולת ה' אלא פשוט "וַיָּשֶׁב הַיָּם" - בעקבות פעולת משה. הסיבה פשוטה: בעוד שלבקיעת הים היה נחוץ אירוע אקולוגי יוצא דופן: רוח קדים עזה, שייבש את הים, הרי שלחזרתו לא נחוץ דבר. הרוח הסתיימה והים מאליו שב לאיתנו. הרמת ידו של משה מתזמנת את האירוע הטבעי שמשוה יודע עליו מפי ה' אבל אין כאן באמת שום נס.